

Verhalen uit 'De Tien Malen': Over Het Zaaïen En Strooien

H.G. Esveld, tekeningen: Leen Kool

Hieronder volgt een verhaal over 't zaaivat (no 26), de zaaibak (no 150), de zaaivool, de bietenzaaimachine (no 80) en over het zaaïen en strooien.

Een korte historische verkenning vooraf.

Aanvankelijk zullen onze voorouders in deze omgeving in hun onderhoud voorzien hebben als voedselverzamelaars; men leefde van jacht, visvangst en het verzamelen van eetbare plantendeelen. Dus zonder zaaizaad te gebruiken of te zaaïen. De groeiende bevolking zal de oorzaak geweest zijn van het ontstaan van landbouw.

Het zaaïen en oogsten van graan zal ook in deze streken al ver voor het begin van onze jaartelling ontstaan zijn. Aanvankelijk door het rooien van bospercelen en deze na uitputting te verwisselen voor een ander. Door ruimtegebrek zal men nadien genoodzaakt zijn dezelfde percelen te blijven gebruiken. Dit kon door bemesting toe te passen door middel van het houden van schapen en koeien. Deze haalden hun voedsel van buiten het bedrijf op de hei en de broekgronden. De mest van het vee, vermengd met plaggen, diende dan om het tekort aan plantenvoedende stoffen weer aan te vullen.

De dalende bodemvruchtbaarheid kon ook tegengegaan worden door het zogenaamde braak laten liggen. We komen dit in de bijbel al tegen als het zogenaamde sabbatsjaar: om de zeven jaar niet zaaïen. Braakland is dan ook totaal wat anders dan driestgronden die langere tijd buiten productie bleven en niet bewerkt werden.

Uit de tijd van Karel de Grote dateert het zogenaamde drieslag-

stelsel: twee jaar zaaien, derde jaar rust of braak. Tijdens het braakjaar moest wel enkele keren geploegd worden voor onkruidbestrijding. Het was soms verplicht en vooral in Vlaanderen uitgebreid toegepast.

Gegevens uit deze streken zijn niet bekend. De bekende landbouwhistoricus Slicher van Bath noemde de oostelijke zandgebieden het land van de eeuwige roggebouw. Dit lijkt me voor de Veluwe niet helemaal juist: naast rogge werd als handelsgewas ook boekweit verbouwd. Ook braak was hier niet onbekend als productieverhogend middel. In plaats van braak is later het gewas gele lupinen gekomen, ook vaak gezaaid als eerste gewas na ontginning. De voordelen boven braken waren dat zomerploegen niet meer nodig was en dat het bodemverrijkend werkt. Door de grote massa was het sterk humusverhogend en het was als vlinderbloemige een stikstofverzamelaar. De stikstof uit de lucht kwam dan ook het volgende gewas ten goede.

Dat er meer werd verbouwd dan alleen rogge, weten we niet alleen uit overlevering, maar ook uit historische gegevens van de oude buurtschap Spriel in de 17e eeuw, zoals uit het volgende blijkt (uit: de Herengoederen op de Veluwe, deel 2, uitgave van Vereniging Veluwse Geslachten):

*Chrachtighuijsen: groot omtrent 19 molder
hooch roggelants dat te verset gedrest ende gesaijt wordt liggende in de Sprielre Enck.*

*Veltwijck: omtrent 21 molder hoech roggelants
liggende in Sprielre Enck en bij verset gedeijst
ende bij verset gesaijt wordt.*

Veltwijck is een verdwenen boerderij, nu landgoed 'Groot Spriel'. Molder is het oude woord voor het latere 'mud'. Als het Arnhemse mudden betrof van 136,5 liter, werd er 2/3 morgen mee bezaaid of 5720 m². Een schepel was 1/4 mud zaaizaad, nodig voor 1430 m² of 100 roeden. Een spint was weer 1/4 van een schepel.

Uit deze gegevens blijkt dat men voor bouwland als oppervlakte maat toen uitging van de hoeveelheid zaaizaad rogge die men nodig had. Na de komst van Napoleon, die ons z'n decimale of metrieke stelsel naliet, is deze oude maatvoering verdwenen.

Op de woning aan de Hoge Engweg nummer 5 nabij de T-kruising Hoge Einderweg is nog een herinnering aan deze oude tijden zichtbaar in de naam "Het halve mud". Bij nader onderzoek bleek de naam te zijn overgenomen van een bij dit huis behorende kampje bouwland. In een testament uit 1846 van Hendrik Otten van Donkersgoed en Gerritje Cornelissen Witteveen, een kinderloos echtpaar, wonende op de boerderij Donkersgoed, nu Halvinkhuizerweg 125, lezen we dat ze legateren aan de kinderen van Hendriks broer Elbert $\frac{3}{5}$ gedeelte in een hoekje bouwland genaamd 'Het half mud' met aangrenzend bosje en een nabijgelegen schaapskooi aan de weg van Huinen naar Putten. Het blijkt hetzelfde perceel te zijn waarop we nu de gelijknamige woning vinden.

In een volgend testament werd dit weer ongedaan gemaakt en vererfde de boerderij met het half mud op de zoon van Hendriks zuster, die gehuwd was met de dochter van Gerritjes zuster, namelijk Lubbert Stevense van Esveld en Jannetje Hendriksen van de Weul. Nadien is 'Het half mud' minstens vier maal van eigenaar verwisseld, maar de naam is behouden gebleven.

Zaaïen

Het zaaivat, nummer 26 van de lijst van roerende monumenten, was gemaakt van stro en gespleten braamstengels, evenals de bijenkorf.

Granen werden gezaaid zonder voorbereiding, liefst op een bezakte voor. Dit om te voorkomen

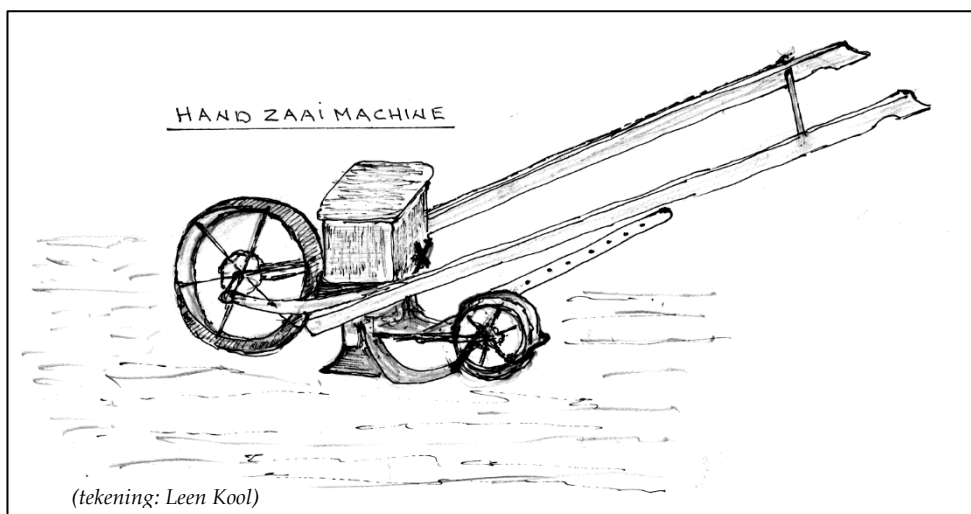
(tekening: Leen Kool)

dat een gedeelte van het zaad te diep wegviel, wat een onregelmatige opkomst tot gevolg had.

Winterrogge zaaide men omstreeks de Ossenmarkt. Nooit in november met het oog op uitwinteren. Wel weer soms in december na een stoppelgewas. Zomergranen zaaide men in maart, behalve boekweit, dat met het oog op vorstschade nooit voor half mei werd gezaaid.

Het zaaien was voor 1920 allemaal handwerk. Men zaaide hier met één hand breedwerpig en evenals met oude ploegen, akker na akker in rondgaande richting, dus nooit kerend. Soms zien we een onderwijzer of voorganger in een kerk bij het uitbeelden van een zaaier de vreemdste zigzag- of schudbeweging met de hand maken... Geen wonder, wie heeft ooit een zaaier aan het werk gezien? Daarom een korte beschrijving van de zaaitechniek: Met het voorwaarts verplaatsen van het rechterbeen neemt men met de rechterhand een handvol zaad uit het zaaivat en brengt de arm naar uiterst rechts. Daarna maakt men met het verplaatsen van het andere been de zaaibeweging van uiterst rechts naar uiterst links in opwaartse richting. Het zaad laat men dan gelijkmatig over de volle breedte uit de hand glippen om een evenredig zaaibeeld te krijgen. Dus per twee stappen één zaaibeweging. Bij de volgende gang zaait men tot de stappen van de voorgaande route, dus bijna 100 procent overlapping. Ook hier gold: oefening baart kunst, maar het lukte lang niet iedereen om zonder zichtbare banen te zaaien. Na de opkomst van het zaad was het resultaat soms uit de verte zichtbaar.

Het moeilijkste was dit wel bij de fijne zaden als spurrie, herfstknollen waarvan men maar een heel kleine hoeveelheid per hectare nodig had. Later, met de komst van kunstmest werd dit zaad direct voor het zaaien wel eens door deze meststof gemengd.

Bietenzaaier Jan Schreuder (foto afkomstig van de familie Elbertsen-Schreuder, Oude Nijkerkerweg 6)

In andere regio's gebruikte men later de zaaivool. Het was eigenlijk een voorloper van de latere centrifugaalstrooier, maar nog niet aangedreven door paard of aftakas, maar door de bij een viool behorende strijkstok.

Na 1920 kwam ook in Putten op de wat grotere bedrijven de door paarden getrokken zaaimachine (nummer 8). Mede door zaaizaadbeparing was deze machine daar rendabel. Voedergewassen als knolraap en bieten werden gezaaid met de hand-

zaaimachine (nummer 80). Veel bedrijven beschikten zelf over zo'n machine, anderen maakten gebruik van een loonzaaier.

Een bekende figuur in onze gemeente op dit gebied was Jan Schreuder van Poolse driesten, algemeen bekend als 'de Bietenzaaier'.

Zelfs op Groot Spriel werd van z'n diensten gebruik gemaakt.

Met het afrekenen kon er zelfs een footje van af: 'per ongeluk' viel er dan een muntstuk op de grond vanwaar hij het mocht oprapen. De Groninger zaaibak – in deze regio vrijwel onbekend – werd gebruikt om met twee handen te zaaien, dus per stap één zaaibeweging.

Kunstmeststrooien

Na 1930 werd de metalen zaaibak (nummer 150) de vervanger van het eeuwenlang gebruikte strooien zaaivat. Naast het zaaien van graan voldeed deze ook beter bij het kunstmestzaaien. Foutje! Als ouderen vergissen we ons wel eens. Een correctie van de jongere generatie is dan op z'n plaats, want voor precies dezelfde handeling moet nu het woord 'strooien' gebruikt worden.

Dit kunstmeststrooien was aanvankelijk ook allemaal handwerk. Een kunstmestbemesting van 700 kg kali 20 en 700 kg thomas-slakkenmeel was heel gewoon op zandgrond, plus de stikstofbemesting die per bedrijf sterk wisselde. We hebben het hier over de tijd voor 1940. Kali werd vaak met de kolenschep vanaf een door een paard getrokken kar gezaaid en soms ook gemengd met slakkenmeel, omdat laatstgenoemde meststof slecht strooibaar was. Het met de hand strooien van slakkenmeel, aanvankelijk de enige manier, was heel zwaar en ongezond werk. Het zakje van nog geen half mud woog 100 kg en het was een heel fijn en stoffig product, dus heel slecht voor de longen. Na enkele uren zag je eruit, erger dan een schoorsteenveger.

Nog ongezonder, zelfs giftig, was de stikstofmeststof kalkstikstof, die vanaf 1930 tot na 1945 werd gebruikt als onkruidbestrijdingsmiddel in granen. Alcoholgebruik was hierbij verboden. De vergiftigingen hebben wel eens een dodelijke afloop gehad. De komst van zaaimachine, kunstmeststrooier en spuitapparatuur maakten een einde aan dit voor de werkers in de landbouw zware en deels ongezonde werk.

+++